

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑ

α'

Ὁ ἀποθανὼν δεδικαίωται. Ἐν τῇ καθημέρῳ ἀκουομένη ταύτῃ γνωμικῇ φράσει συνήθως ἀποδίδεται τῷ δεδικαίωται ὑπὸ τῶν ἀπειροτέρων τῆς ἀρχαίας γλώσσης ἡ ἔννοια τοῦ γίγνεσθαι, ἀποθαίνειν δίκαιον, τῇ δ' ὅλῃ φράσει ἡ ἔννοια, «ὁ ἀποθανὼν δὲν πρέπει νὰ κακολογῇται πλέον, διότι διὰ τοῦ θανάτου ἐγένετο ἡ ἐκηρύχθη δίκαιος». Ἡ τοιαύτη ὁμῶς τοῦ γνωμικοῦ ἐρμηνεία εἶνε ἐσφαλμένη, διότι ὁρθῶς αὕτη σημαίνει, «ὁ ἀποθανὼν κεκόλασται», ὁ ἀποθανὼν δηλ. ἔχει ἤδη τιμωρηθῇ ἄρκετὰ διὰ τοῦ θανάτου, ὥστε δὲν χρῆζει περαιτέρω ἐλέγχου καὶ ψόγου. Διότι τὸ δικαιοῦν καὶ δικαιοῦσθαι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ κατὰ τε ἐνεργητικὸν καὶ κατὰ παθητικὸν καὶ μέσον τύπον «δύο δηλοῖ», κατὰ τὸν Σουΐδαν, «τό τε κολάζειν καὶ τὸ δίκαιον νομίζειν», ὅντως δὲ εὑρηται μὲ τὴν προτέραν τῶν δύο τούτων σημασιῶν οὐχὶ σπανίως παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Πρβ. Ἡροδότ. I, 100, «Εἴ τινα πυκνῶντο ὑβρίζοντα, τοῦτον, ὅπως μεταπέμψαιτο, κατ' ἀξίαν ἐκάστου ἀδικήματος ἐδικαίουν». — III, 29, «Ἐνετείλατο τοῖσι ταῦτα πρήσσουσι τοὺς μὲν ἱρέας ἀπομαστιγῶσαι, Αἰγυπτίου δὲ τῶν ἄλλων τὸν ἂν λάβωσι ὀρτάζοντα κτείνειν· ὀρτὴ μὲν δὲ διελέχετο Αἰγυπτίοισι, οἱ δὲ ἱερεῖς ἐδικαιοῦντο.» — IV, 92 B (ἐν τῷ τῆς Πυθίας χρησμῷ περὶ τοῦ Ἡετίδου Κυψέλου)... «δικαιώσει δὲ Κόρινθον» = κολάσει Κόρινθον, ὡς ἐξάγεται ἐξ ὧν ὁ συγγραφεὺς λέγει περὶ τοῦ ἰδίου ἐπεξηγητικῶς 92... «ἔσχε Κόρινθον... τυραννεύσαι δὲ ὁ Κύψελος... πολλοὺς μὲν Κορινθίων ἐδίωξε, πολλοὺς δὲ χρημάτων ἀπεστέρησε, πολλῷ δ' ἔτι πλείους τῆς ψυχῆς». Οὕτω καὶ παρὰ Θουκυδίδῃ 3, 40, 4, «Ἵμας δὲ αὐτοὺς μᾶλλον δικαιώσεσθε» ἡ λέξις δηλοῖ ὅ,τι ὀλίγον ἄνωτέρω τό, «τὰ δίκαια ἐς Μιτυληναίους ποιήσετε», ἦτοι «δικαίως κολάσετε». Πρβ. καὶ Πλάτ. Νόμ. ΙΑ', σελ. 934, Β... «τοὺς ἰδόντας αὐτὸν δικαιούμενον», ὅπερ ἀμέσως ἄνωτέρω λέγεται «διδούς δίκην». Κλαυδ. Αἰλιανοῦ Ποικ. ἱστορ. βιβλ. Ε', κεφ. 18, «Τὴν αἰτίαν μόνην (γυναῖκα φαρμακίδα) ἐδικαίωσαν τῷ θανάτῳ». — Βιβλ. ΙΔ', κεφ. 7, «Εἰ δέ τι χαῦνον ἦν αὐτοῖς (τοῖς ἐφήβοις τῶν Λακεδαιμονίων) τῶν μελῶν, ἐπαίοντο καὶ ἐδικαιοῦντο. Ἐγτεῦθεν δικαιωτήριον ἐσήμαινε κολαστήριον. Πρβ. Πλάτ. Φαίδρ. 249, Α, «Κριθεῖσσι δὲ αἱ μὲν εἰς τὰ ὑπὸ γῆς δικαστήρια ἐλθοῦσαι δίκην ἐκτίουσι»· δι-

καστής δ' ἐκαλεῖτο οὐ μόνον ὁ κριτής καὶ δικαστής, ἀλλὰ καὶ ὁ τιμωρὸς καὶ κολαστής, ὡς εὐρηται παρὰ Πλουτάρχῳ ἐν τῷ «Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ βραδέως τιμωρουμένων» σελ. 549, Α' τόμ. Η', σελ. 172, ἐκδ. Reiske. «Οὕτως ἡ καθ' ἕκαστον, ὧν πταίει καὶ προσπίπτει, ῥαπιζομένη καὶ ἀνακρουομένη τῷ κολάζεσθαι κακία μόλις ἂν γένοιτο σύννους καὶ ταπεινὴ καὶ κατάφοβος πρὸς τὸν θεόν, ὡς ἐφ'esτῶτα τοῖς ἀνθρωπίνους πράγμασι καὶ πάθεσιν οὐχ ὑπερήφανον δικαστήν». Καὶ ἡ γερμανικὴ δὲ γλῶσσα τῷ αὐτῷ ῥήματι *richten* δηλοῖ τότε δικάζειν, ἀπονέμειν τὸ δίκαιον καὶ τὸ κολάζειν, διὸ *scharfrichter* (ὁξύς δικαστής κατὰ γράμμα) ὁ δῆμιος καλεῖται· ἡ δὲ γαλλικὴ διὰ τοῦ *justicier* τοῦ ἐκ τοῦ *juste* γενομένου, δηλοῖ τὸ κατάδικόν τινα κολάζειν.

6'

Ξενοφῶντος Ἑλληνικῶν I, 1, 2 ἐπ., «... μετ' ὀλίγον δὲ τούτων Δωριεὺς ὁ Διαγόρου ἐκ Ῥόδου εἰς Ἑλλήσποντον εἰσέπλει ἀρχομένου χειμῶνος τέτταρσι καὶ δέκα ναυσὶν ἅμα ἡμέρα· κατιδὼν δὲ ὁ τῶν Ἀθηναίων ἡμεροσκόπος ἐσήμανε τοῖς στρατηγοῖς· οἱ δὲ ἀνηγάγοντο ἐπ' αὐτὸν εἴκοσι ναυσὶν, ἃς ὁ Δωριεὺς φυγὼν πρὸς τὴν γῆν ἀνέβιβάζε τὰς αὐτοῦ τριήρεις, ὡς ἤκουγε, περὶ τὸ Ροίτειον· ἐγγὺς δὲ γενομένων τῶν Ἀθηναίων, ἐμάχοντο ἀπὸ τε τῶν νεῶν καὶ τῆς γῆς...»

Τὸ χωρίον τοῦτο πολλὰ πράγματα παρέσχε τοῖς ἐρμηνευταῖς τοῦ Ξενοφῶντος διὰ τὴν φράσιν ὡς ἤκουγε. Ὁ Ξενοφῶν δηλ. μόνος ἐκ τῶν δοκίμων ἐλλήνων συγγραφέων μεταχειρίζεται τρίς τὴν ἐλλειπτικὴν ταύτην φράσιν καὶ ἐν μόνοις τοῖς Ἑλληνικοῖς, ἐνταῦθα καὶ κατωτέρω I, 5, 13 καὶ I, 6, 21. Εἶνε δ' ἡ φράσις προδήλως δημώδης ναυτικὴ, κατὰ παράλειψιν τοῦ ἀντικειμένου *θάλασσαν* ἢ *ὁδὸν* σχηματισθεῖσα, καὶ σημαίνει ἐν τοῖς δυοῖν τελευταίοις χωρίοις ὅ,τι ἡ τῶν ἡμετέρων ναυτικῶν, ἀνολῶ, παίρω τὰνοικτά, ἐξέρχομαι δηλ. ἐκ στενῶν ἢ ἐκ λιμένος εἰς ἀνοικτὴν θάλασσαν, ἡ ἐννοια ὁμῶς αὕτη οὐδαμῶς ἀρμόζει ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ, ἐνθα πρόδηλον εἶνε ὅτι τοῦναντίον θέλει νὰ δηλώσῃ ὁ συγγραφεὺς, ὅτι ὁ Δωριεὺς κατέφυγεν εἰς τὴν ἀκτὴν καὶ εἰς στενὸν τι ἢ ἄβατον καὶ ῥηχὸν μέρος, ὅπως προφυλαχθῇ ἀπὸ τοὺς ἐπιπλέοντας Ἀθηναίους. Τούτου ἕνεκα πολλὰς καὶ ποικίλας δι-
ορθώσεις τῆς φράσεως ἔχουσιν ἀποπειραθῇ ξένοι τε καὶ ἡμέτεροι κριτικοί, τὰς ὁποίας οὐδεμίαν ἀνάγκη ν' ἀναγράψωμεν ἐνταῦθα· ἀρκεῖ νὰ δηλώσωμεν ὅτι οὐδεμίαν τούτων εὐρομέν παλαιογραφικῶς τε καὶ πραγματικῶς ἐπιτυχῇ. Τὸ καθ' ἡμᾶς φρονοῦμεν ὅτι τὸ χωρίον θερα-
πεύεται κάλλιστα, ἐὰν ἀντὶ τοῦ ὡς ἤκουγε γραφῇ ἤτοι ὡς οἶδ' ἡ

ἢ μάλλον εἰς ῥόγα. Ὁ Δωριεύς δηλ. προσεπάθησε ν' ἀποφύγῃ τὸν ἐκ τῶν ἐπιπλεόντων ἰσχυροτέρων Ἀθηναίων κίνδυνον ῥίπτων τὰ πλοῖά του εἰς τὴν ξηράν, παρὰ τὸ Ροίτειον ἀκρωτήριο, ὅπως μὴ καταλάβοντες συμπαραλάβωσιν αὐτὰ οἱ Ἀθηναῖοι ἢ ἂν μέχρις ἐσχάτων τὸν ἀκολουθήσωσι, μεταβάλλῃ τὴν ναυμαχίαν εἰς πεζομαχίαν, καθ' ἣν ἤλπιζε τὴν παρὰ τοῦ Μινδάρου ἐκ τῆς ξηρᾶς βοήθειαν, ὅπως δ' ἐσχεδιάζεν, οὕτω καὶ ἐγένετο τὸ πρᾶγμα, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἀμέσως κατωτέρω ὑπὸ τοῦ συγγραφέως διηγουμένων. Διότι ἡ ἐπακολουθήσασα διπλὴ μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων μάχη ἐγένετο τὸ μὲν πρῶτον «ἀπὸ τε τῶν νεῶν καὶ τῆς γῆς» ἄνευ ὁριστικοῦ τινος αποτελέσματος, τὸ δὲ δεύτερον «περὶ Ἀβυδὸν κατὰ τὴν ῥόγα», ἡ δ' Ἀβυδὸς ἦτο παρὰ τὸ Ροίτειον. Διὰ ταῦτα οἰκονομοῦμεν ὅτι ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ εἰς ῥόγα εἶχε γράψῃ ὁ Ξενοφῶν, ἀφοῦ μάλιστα κατόπιν ἐνάρθρως ἐπαναλαμβάνει «κατὰ τὴν ῥόγα».

Υ΄

Πολυβίου 3, 40, 11-13, «Λεύκιος δὲ Μάλλιος, ἐξαπέλεκτος ὑπάρχων καὶ παρακαθήμενος ἐπὶ τῶν τόπων μετὰ δυνάμεως, ἀκούσας τὸ γεγονός ἐβοήθει κατὰ σπουδὴν. Οἱ δὲ Βοῖοι, συνέντες αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, ἐν τισι δρυμοῖς ἐτοιμάσαντες ἐνέδρας, ἅμα τῷ παρελθεῖν εἰς τοὺς ἐλώδεις τόπους πανταχόθεν ἅμα προσπεσόντες πολλοὺς ἀπέκτειναν τῶν Ρωμαίων, οἱ δὲ λοιποὶ τὰς μὲν ἀρχὰς ὥρμησαν πρὸς φυγὴν, ἐπεὶ δὲ τῶν ὑψηλῶν ἤψαντο χωρίων, ἐπὶ ποσὸν συνέστησαν οὕτως, ὥστε μόλις εὐσχήμονα ποιήσασθαι τὴν ἀποχώρησιν».

Ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ ἡ παραδεδομένη γραφὴ τῶν ὑψηλῶν εἶνε πρόφανως ἐσφαλμένη καὶ τέθειται ὑπὸ τίνος τῶν μετὰ Χριστὸν ἀντιγράφων ἀντὶ τῶν ψιλῶν ἐξ ἀγνοίας πάντως, ψιλῶν δέ, ἦτοι ἀδένδρων, ἀρμόζει ἐνταῦθα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς προμνημονευθέντας δρυμοὺς καὶ ἐλώδεις τόπους. Οὕτως εἶχεν ἀναγνώσει τὸ χωρίον ὁ Λίβιος, ὅστις, ὡς πολλὰ τοῦ ἄλλου, οὕτω καὶ ἐνταῦθα σχεδὸν κατὰ λέξιν μετέφρασε τὸν Πολύβιον. Πρβ. Λιβίου 21, 25, 8-9, cum hac de legatis numtiata essent, et Mutina praesidiumque in periculo essent, L. Manlius praetor ira accensus effusum agmen ad Mutinam ducit. Silvae tunc circa viam erant plerisque incultis. Ibi inexplorato profectus in insidias praecipitatus multaue cum caede suorum aegre in apertos campos emersit. Οἱ ἀπὸ τῶν πεδίων τοῦ Λιβίου εἶνε βεβαίως τὰ ψιλὰ χωρία τοῦ Πολυβίου, παράδοξον δὲ πῶς μέχρι τοῦδε δὲν παρατηρήθῃ τὸ πρᾶγμα, καθόσον ἡμεῖς τοῦλάχιστον γνωρίζομεν.

Ἐν Φιλιππουπόλει, τῇ 11 Ἰανουαρίου 1887.

Γ. Κωνσταντινίδης, Μακεδών,
Διευθυντὴς τῶν Ζαρηφείων καὶ Γυμνασιάρχης.

